

**СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“
КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНИ ИКОНОМИЧЕСКИ
ОТНОШЕНИЯ“**

Даниела Тинкова Трифонова

**ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРОЦЕСИТЕ НА
ИНТЕГРАЦИЯ И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ В
ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
по научна специалност
„Световно стопанство и международни икономически отношения“

Научен ръководител:

Доц. д-р Драгомир Илиев

СВИЩОВ

2017

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита по реда на закона за развитие на академичния състав в Република България от Катедра „Международни икономически отношения“ при СА „Д. А. Ценов“ – Свищов.

Дисертационният труд е в обем от 222 стандартни страници. Трудът е изграден от въведение, изложение в три глави, заключение, списък на използваната и цитирана литература – общо 177 източника, от които: български – 37, руски – 24, английски – 116. В подкрепа на изложеното са включени 15 таблици и 18 фигури. Приложенията са 12 на брой в обем от 35 страници.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на изследването

Международното икономическо пространство през ХХІ век се изучава не само през призмата на динамиката в развитието на отделните национални икономики, а фокусът вече се измества върху процесите, протичащи в съществуващия голям брой и разнообразни по своята същност интеграционни обединения. Това е обусловеност високото ниво на взаимосвързаност и взаимозависимост между отделните държави в света. Създалата се динамична среда през същото това десетилетие обаче постави на изпитание процесите на сближаване и интеграция между страните. Глобалната икономическа криза от края на първото десетилетие на века оказва негативно въздействие върху икономиките на почти всички държави в света, като нейното влияние даде отражение и върху развитието на интеграционните обединения. Все по-често започна да се дискутира възможността от протичането в тях не само на интеграционни процеси, но и на процеси на диференциация и дезинтеграция.

Ярък представител на очертаната дискусийна област и представляващ интерес от гледна точка на развитието на тези процеси е Европейският съюз. Той не остана незасегнат от дестабилизиращите процеси, идващи от външната за ЕС среда. За него това бе съчетано с редица вътрешни трансформационни процеси, които способстваха за допълнителното му отслабване.

От изследователска гледна точка представлява интерес да се проследи динамиката на процесите на интеграция и възможността от съществуване и задълбочаване на процесите на диференциация в ЕС. Последните, изразяващи се в ясното разграничаване на страните-членки на „център” и „периферия”, са съчетани с усилване на вътрешната разнородност между тези две условно обособени групи от държави. Това може да бъде установено с помощта на извеждането на индекс, измерващ различната степен на интеграция, която държавите имат спрямо основните измерения на този процес за самия Съюз. Именно изследването на тези два процеса – на интеграция и диференциация в ЕС – са с особено научно значение и могат да допринесат за предвиждане на

бъдещето развитие на Европейския съюз: към по-силно и интегрирано обединение; към по-слаба и диференцирана общност; или дори към разпадащ се съюз. Последният вариант ще сложи край на надеждите, които милиони европейци имат за един по-добър живот, и ще доведе до отслабване на позициите на всяка настояща държава-членка на Съюза в международното икономическо и политическо пространство.

Множество автори изследват материята свързана с процеса на интеграция и влиянието, което тя оказва върху отделните държави-членки, като едни от най-значимите приноси в тази област имат: Б. Баласа, Р. Болдуин, Дж. Брада, Дж. Винер, Ат. Дамянов, Л. Кирев, Р. Липси, В. Маринов, Дж. Мендес, Дж. Мийд, Ив. Спиридонов, Ян Тинберген, Р. Форслид, Дж. Хааланд и др.

Процесът на диференциация е по-слабо изследван в регионалните интеграционни обединения, но в международната икономическа среда развитието на това явление е описано в теориите на: С. Амин, П. Баран, Ф. Бродел, И. Валерщайн, Т. дос Сантос, Р. Пребиш, Х. Сингър, А. Франк и др.

От политическа гледна точка, развитието на процеса на диференциация в ЕС е залегнат в трудовете на: Е. Баладюр, В. Бранд, Р. Дарендорф, Ж. Делор, Н. Саркози, Л. Тиндеманс, Й. Фишер, Ж. Ширак, В. Шойбел, и др.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването са процесите на интеграция и диференциация в Европейския съюз.

Предмет на изследването е динамиката на процесите на интеграция и диференциация в Европейския съюз.

3. Цел и задачи на дисертационния труд

Основната **цел** е да се изследва и анализира степента на интеграция и на диференциация в ЕС.

С оглед на така формулираните изследователска теза, обект, предмет и цел, в разработката са поставени за решаване следните основни **задачи**:

- 1) Да се изведат основните аспекти и характеристики на процесите на интеграция и диференциация в международното икономическо пространство.
- 2) Да се изследват ефектите, които процесите на интеграция и диференциация могат да имат върху дадено регионално интеграционно обединение.
- 3) Да се очертаят основните измерения, характеристики и съответстващите им икономически параметри на процеса на интеграция в ЕС.
- 4) Да се изгради методология за съставянето на индекс на европейска интеграция, чрез който да бъде оценена степента на интеграция на страните-членки на ЕС.
- 5) Да се изследва степента на диференциация на базата на данните от индекса на европейска интеграция(съставлящите го подиндекси) в ЕС.
- 6) Да се анализират резултатите от степента на интеграция и диференциация и да се изведат основни перспективи, свързани с процесите на интеграция и диференциация в ЕС.

4. Изследователска теза

Изследователската теза е, че успоредно с процесите на интеграция, в Европейския съюз протичат и процеси на диференциация, като през второто десетилетие на XXI век в резултат на външни и вътрешни за Съюза дестабилизационни фактори се обособяват две групи страни – „център” и „периферия”, разстоянието между които се увеличава.

5. Методология на изследването

В хода на изследването са приложени различни научни подходи и методи. Използваният инструментариум включва изследователските методи: клъстерен анализ, индуктивен и дедуктивен подход, метод на синтеза, графичен и табличен метод, исторически анализ и факторен анализ.

6. Ограничителни условия на изследването

В дисертационния труд процесите на интеграция и диференциация са разгледани основно от погледа им на развитие в Европейския съюз.

Емпиричната част от изследването (приложението на предложената методология за съставяне на индекс на европейска интеграция) е извършена посредством данни за двадесет и четири държави-членки на ЕС.

Времевият диапазон, за който е извършена първата част от анализа на променливите, включени в отделните подиндекси на индекса на европейска интеграция е девет години – 2004-2012 г. (в някои от случаите времевият отрязък е от 2004 до 2015 г.). Втората част от анализа (обхващащ самият индекс на европейска интеграция и отделните му подиндекси) обхваща период от девет години – 2004-2012 г.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Разработката се състои от няколко основни части, както следва: въведение; изложение, разгърнато в три глави; заключение и списък с използваната литература. Съдържанието на дисертационния труд е изложено както следва:

Списък с използваните съкращения

ВЪВЕДЕНИЕ

ГЛАВА ПЪРВА

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ИНТЕГРАЦИЯТА И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯТА В РЕГИОНАЛНИТЕ ИНТЕГРАЦИОННИ ОБЕДИНЕНИЯ

1. Процеси на интеграция в международното икономическо пространство
 - 1.1. Същност и ефекти от интеграцията
 - 1.2. Взаимовръзка на процесите на конвергенция и дивергенция с процеса на интеграция
2. Процеси на диференциация в международното икономическо пространство
 - 2.1. Икономически теории за диференциация

2.2. Процесите на диференциация в регионално интеграционно обединение

3. Концепции за развитието на диференцирана интеграция

ГЛАВА ВТОРА

ПРОЦЕСИ НА ИНТЕГРАЦИЯ И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

1. Развитие на процесите на интеграция и диференциация в ЕС

1.1. Процесът на интеграция през призмата на Европейския съюз

1.2. Измерения на процесите на диференциация в Европейския съюз

2. Фактори, допринасящи за процеса на диференциация в Европейския съюз

2.1. Вътрешни фактори, допринасящи за развитието на процеса на диференциация в ЕС

2.2. Външни фактори, допринасящи за развитието на процеса на диференциация в ЕС

3. Изграждане на методическа рамка за открояването на различната степен на интеграция между страните-членки на Европейския съюз

ГЛАВА ТРЕТА

ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРОЦЕСИТЕ НА ИНТЕГРАЦИЯ И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ В ЕС

1. Анализ на резултатите на отделните подиндекси на индекса на европейска интеграция

1.1. Степен на интеграция спрямо подиндекса „общ пазар”

1.2. Степен на интеграция спрямо подиндекса „монетарна” интеграция

1.3. Степен на интеграция спрямо подиндекса „сближаване”

2. Анализ на резултатите от индекса на европейска интеграция за развитието на процесите на интеграция и диференциация в ЕС

3. Обобщени резултати от индекса на европейска интеграция относно диференциацията на страните-членки и възможни опасности пред развитието на ЕС

3.1. Възможни изводи от направеният анализ на индекса на европейска интеграция

3.2. Перспективи пред развитието на процесите на интеграция и диференциация в ЕС

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

СПИСЪК С ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

III. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ВЪВЕДЕНИЕ

В него е представена актуалността на разработката. Дефинирани са обектът, предметът и изследователската теза на дисертацията, формулирана е целта на разработката, поставени са конкретни задачи за изпълнение. Очертана е методологията и са посочени ограничителни условия на изследването.

ГЛАВА ПЪРВА

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ИНТЕГРАЦИЯТА И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯТА В РЕГИОНАЛНИТЕ ИНТЕГРАЦИОННИ ОБЕДИНЕНИЯ

Първа глава има концептуален характер. Представен и изяснен е понятийният апарат и е направен синтез на теориите във връзка с двата основни разглеждани в разработката процеси - на интеграция и на диференциация.

В хода на изясняването на същността на процеса на интеграция са разгледани определенията на различни автори, на базата на които са изведени няколко основни негови характеристики:

- Интеграцията освен като процес на сливане на разнородни части в едно цяло, с цел извличане на ползи както на национално, така и на наднационално ниво, се свързва с взаимодействие, развитие и задълбочаване на връзките между субектите на интеграционното обединение.
- Процесът има еволюционен характер и преминава през различни етапи, като всеки следващ включва нови елементи, които разширяват обхвата на неговото съдържание.
- Той се характеризира с голяма динамика. Това се обуславя от промените, които настъпват на различните етапи на интеграция, свързани с усилване на интензивността на взаимодействие между страните-членки.

- За всяко отделно интеграционно обединение процесът на интеграция има своите специфични особености и измерения.

Анализирани са концептуалните възгледи на редица утвърдени в тази област автори относно ефектите, които генерират процесите на интеграция. Въз основа на това техните виждания са систематизирани в Таблица 1.

Таблица 1.

Систематизация на статичните и динамичните ефекти при присъединяването към интеграционно обединение

		Статични ефекти						Динамични ефекти			
Времево действие		Краткосрочно						Дългосрочно			
Направления		„създаване” на търговия (<i>СТ</i>) „отклонение” от търговия (<i>ОТ</i>)						Икономии от мащаба	Възвръщаемост на капитала	Създаване на капитал	Отклоняване на капитал
Представители		Дж. Винер		Р. Липси		Дж. Е. Мийд		Корън	Брада и Мендес	Болдуин, Форлсанд и Хааланд	
		<i>СТ</i>	<i>ОТ</i>	<i>СТ</i>	<i>ОТ</i>	<i>СТ</i>	<i>ОТ</i>	Б. Балаша			
Въздействие върху благосъстоянието на страните-членки	Положително	X		X	X	X	X	X	X	X	
	Отрицателно		X		X		X				X

Както статичните, така и динамичните ефекти оказват пряко влияние върху страните-членки на регионалното интеграционно обединение. Първо, те водят до промяна на модела на търговия и инвестиции на държавите-членки след

присъединяването им към дадено интеграционно обединение. ***В голяма част от случаите тенденцията е търговските потоци и движението на капитал с трети страни да се съкращават, а със страни-членки - да се разширяват.***

Второ, независимо от сравнително противоречивите мнения относно положителното въздействие на интеграционните процеси, в по-голямата си степен те допринасят за икономическото благосъстояние на държавите-членки. Разпределението на благосъстоянието между страните обаче може да има различно измерение. ***Процесите на интеграция могат да генерират процеси на конвергенция или на дивергенция между страните-членки.***

Последните два процеса имат основополагаща роля за развитието и съответно за задълбочаването на процесите на интеграция между страните-членки в дадено регионално интеграционно обединение.

Връзката между протичащите процеси на интеграция и очакваното сближаване (конвергенция) между страните-членки са изведени на базата на две основни групи икономически теории, които се допълват:

- 1) ***Теориите за икономически растеж***, разработени от Р. Солоу и др., и са емпирично изследвани от: Баро, Сала-и-Марти, Коул и Нюмейър и др.
- 2) ***Теориите за търговия***, са свързани с възгледите на няколко изтъкнати автори в тази област: Е. Хекшер, Б. Олин, Самюелсън и др., и са емпирично изследвани от: Халиуел и Чанг, Бен-Давид, Сач и Уернер, Лоуи, Кимхи, Лейн, Джанг и др.

Изясняването на процеса на дивергенцията в резултат на интеграционните процеси намира отражение отново в две основни теоретични направления, които са взаимосвързани:

- 1) ***Нова икономическа география***, с основни представители: Диксит и Стиглиц, П. Кругман, Калдор, Санчес-Реаза, Родригез-Посе, Сукиазис, Мадариага, Монтаут, Олли, Жанг, Гост и Фабер.
- 2) ***Ендогенните теории за икономически растеж***, с основни представители: Р. Лукас, П. Роумър, Хелпман и Гросман, Агион и Ховит, Г. Манкю и Д. Уайл, и др.

В обобщение като резултат от теориите, разглеждащи връзката между процеса на интеграция с процесите на конвергенция и дивергенция са представени следните изводи:

- От теоретична гледна точка конвергенцията спрямо социалното и икономическото развитие е частично очаквана, в резултат на ефектите от интеграционните процеси. Особено е, че тя би била възможна при хомогенна интеграция.
- При нехомогенната интеграция вероятността от протичането на противоположни процеси – на дивергенция, е значително по-голяма и очаквана по своята същност. В този случай постигането на конвергенция между страните-членки на интеграционното формирование става чрез целенасочена политика, провеждана от интеграционното обединение.

Ниското ниво на конвергенция в социалното и икономическото развитие на страните може да възпрепятства задълбочаването на интеграционните процеси в интеграционното обединение и да доведе до противоположни процеси - на диференциация.

С цел изясняване на процесът на диференциация са разгледани определения на различни автори, на базата на които автора извежда следното определение: ***процесът на диференциация представлява усилване на различията между страните, в резултат на което се наблюдава групиране на страните в международното икономическо пространство спрямо сходни характеристики, които те притежават. Между така образувалите се групи обаче съществуват ясно изразени разлики и разстояние, които с времето се увеличават.***

В международното икономическо пространство, процесът на диференциация, е застъпен в две основни групи теории, които са разгледани в разработката: **теория на зависимостта** (Р. Пребиш, Х. Сингър, П. Баран, А. Франк, Теотонио дос Сантос, С. Амин), развила се в периода от 50-те до 80-те години на XX век, а втората е т. нар. **системна теория** (Ф. Бродел и И. Валерщайн) от 70-те и 90-те години на XX век.

Вижданията на различните автори, представени по-горе, са систематизирани в Таблица 2., с цел по-лесно извеждане на общите им характеристики и различия.

Таблица 2.

Систематизация на теориите, свързани с процеса на диференциация

Теории	Теория на зависимостта					Системна теория	
						свят-икономика	свят-система
Представители	Х. Сингъри Р. Пребиш	П. Баран, С. Амин	Т. дос Сантос	П. Баран	А. Франк	Ф. Бродел	И. Валерщайн
Деление на страните	В три основни групи					В две основни групи	
	Център и периферия			Развити и развиващи се	Метрополи и сателити	Сърце (център), междинна зона и периферия	Център, полупериферия и периферия
Фактори за разграничаване на страните	Икономическо развитие	X	X	X	X	X	X
	Търговия	X	X	X	X	X	X
	Историческо минало		X	X	X		X
	Технологичен напредък	X	X	X	X		X

Представената в табличен вид информация показва, че четири са основните фактори, играещи важна роля за процеса на диференциация между

страните в международното икономическо пространство, застъпени в теорията на зависимостта и системната теория, а именно:

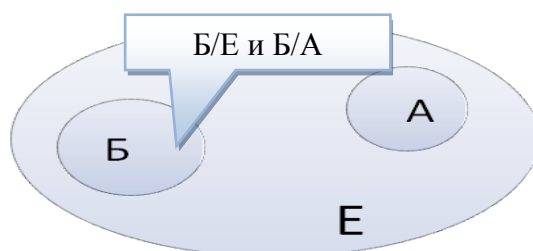
- 1) Икономическо развитие – разликата в икономическото развитие, надареността с природни ресурси и др.
- 2) Търговия – в частност нееквивалентната търговия, изразяваща се във влошаващи се условия за търговия на страните-износителки на необработени суровини, в сравнение с растящите благоприятни условия за страните-износителки на промишлени стоки.
- 3) Историческо минало – авторите го разглеждат най-вече през призмата на колониалната зависимост на определени държави.
- 4) Технологичен напредък - достигнатият технически напредък в дадена страна, който генерира положителни ефекти върху икономиката ѝ и способства за увеличаване на конкурентоспособността ѝ във външноикономическите отношения с останалите държави.

Изведените допирни точки в теориите могат да се използват като основни индикатори за процеса на диференциация в международното икономическо пространство. В практико-приложен аспект тези индикатори могат да се използват като база за задълбочаване на анализа по отделни елементи, чрез който да бъдат установени зараждащите се процеси на диференциация в международното икономическо пространство, и в частност в отделни регионални интеграционни обединения.

Развитието на процеса на диференциация в дадено регионално интеграционно обединение (с полицентрична структура) е разгледан от по различен ъгъл, на база изведените по-горе теории и с помощта на Теорията на множествата от Г. Кантор (1985). Регионалното интеграционно обединение е отъждествено с множество. Въз основа на това E представлява дадено регионално интеграционно обединение, а B и A съответно група от страни (вж. Фигура 1). От теорията на множествата следва, че $B \subseteq E$ и $A \subseteq E$ (или $E \supset B$ и $E \supset A$), тоест страните от B и A принадлежат сами по себе си на регионалното интеграционно обединение E , от което следва, че B и A са подмножества на E – регионалното интеграционно обединение. Едната група от страни – B , е

представена като основно/ главно подмножество или център/ ядро на интеграционното обединение, съставено от държави, които са развити в икономически, социален и политически аспект.

Съответно страните от множеството Е, които не са част от множеството Б, се наричат допълнение към множество или това се обозначава чрез Б/Е. Тоест обособеното множество А, което също не е част от Б, следва че е допълнително подмножество. Това вътрешно структурно деление е резултат от възникването на определени различия между елементите в дадената системата – икономически, социални, политически.

Фигура 1. Представяне на процеса на диференциация чрез теорията на множествата

В обобщение на използваната теория на множествата, автора представя следният извод: *самият процес на диференциация в дадено регионално интеграционно обединение може да бъде разглеждан като обособяване на групи страни в резултат на съществуващи между тях и останалите държави прилики, свързани с интеграционните процеси: икономическото и социалното им развитие, политическата и институционалната им обвързаност, както и приликата в нивото на търговските, капиталовите потоци и на потоци от хора с останалите страни-членки на обединението. Обособените групи се различават една от друга по степента си на интеграция. Възможно е оформянето на „център” и „периферия” от страни-членки, между които съществува разлика, която с времето в резултат на интеграционните процеси се увеличава, вместо да намалява.*

От това следва, че процесите на интеграция и диференциация могат да протичат едновременно в дадено интеграционно обединение, но превесът

на вторият над първият може да доведе до сътресения и дори до разпад на обединението.

Анализирани са политическите концептуални възгледи относно диференцираната интеграция, възникнали в резултат на развитието на Европейския съюз. Като са разгледани едни от най-известните определения за ЕС, свързани с процеса на диференциация: „Европа на две скорости” (Н. Саркози), „Многоскоростна Европа” (Л. Тиндеманс), „Европа на картата” (Р. Дарендорф), „Променлива геометрия” (В. Шойбле), Европа на „концентричните кръгове” (Е. Баладюр), „Авангард” (Ж. Делор), „Пионер група” (Ж. Ширак).

Въз основа на условното измерване на степента на диференциация, която представят различните автори, теориите са групирани в две условно обособени направления – с по-слабо и по-силно изразена диференциация (вж. Таблица 3.).

Таблица 3.

Класифициране на концепциите за диференцирана интеграция въз основа на степента им на диференциация

По-слабо изразена диференциация	По-силно изразена диференциация
Многоскоростна Европа Европа на картата	„Европа на две скорости” „Многоскоростна Европа” Европа на „концентричните кръгове” Твърдо ядро Център на тежестта Авангард Пионер група

В основата на концепциите за диференцирана е застъпено виждането, че процесът на диференциация е необходимо решение за задълбочаване на политическата интеграция между държавите-членки на ЕС, или с други думи, пътят към интеграция на съвременното хетерогенно европейско пространство преминава през процеса на диференциация. Това поставя и основният въпрос - дали в ЕС тази диференцирана интеграция не

е придобила повече дългосрочен характер, отколкото планираната от политиките краткосрочна или средносрочна стратегия. Възможно ли е съчетаването ѝ заедно с диференциацията при определени нива на взаимна търговия, капиталови потоци, движение на хора или социално-икономическо развитие на страните-членки да доведе до усилване на хетерогенността в Съюза и дори до разпадането му?

ГЛАВА ВТОРА

ПРОЦЕСИ НА ИНТЕГРАЦИЯ И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Втора глава е посветена на развитието на процесите на интеграция и диференциация в Европейския съюз и има методологичен характер. Изведени са специфичните характеристики, които притежават тези два процеса за Обединението. Детайлно са разгледани вътрешните и външните фактори, оказващи въздействие върху процесите на диференциация в ЕС. Изградена е методологическа рамка за открояване на различната степен на интеграция между страните-членки на ЕС.

За ЕС интеграционният процес е сравнително по-многопластов процес от описаният от Б. Баласа. Той обхваща освен изграждането на общ пазар между държавите, създаване на икономически и валутен съюз, и конвергенция на страните-членки, свързана с политиката по сближаване, която ЕС води. Именно сложността на протичащите процеси на европейска интеграция прави поддържането на равновесно положение на ЕС трудно, което от своя е предпоставка за протичането в него на противоположни на интеграцията процеси на диференциация.

Видимата част на процесите на диференциация в ЕС е разкрита с помощта на съществуващата разлики в институционалната обвързаност, в членството и различните договорени условия, относно Евророната, Шенгенското пространство, Европейската сигурност и отбрана (ЕСО), ЕИП и „Социална“ Европа, Общата аграрна политика (ОАП), която имат отделните страни в

Общността. В резултат на това са разкрити следните основни тенденции, свързани с процеса на диференциация:

- В рамките на ЕС се е обособил определен авангард от държави-членки, които стоят в основата на важните решения и отговорните институции.
- Формира се група от страни-аутсайдери в ЕС, които отхвърлят или договарят различни условия за действието на отделните договори или членството им в институциите на ЕС.
- Наблюдава се **„Многоскоростна Европа”** – в зависимост от различната степен на развитие на държавите-членки, общоевропейските договорености и институционално обвързване.
- Оформя се и външна група от държави, които членуват в една от институциите на ЕС, тоест потвърждава се съществуването на Европа на концентричните кръгове.

Така очертаната диференциация в ЕС е провокирана най-вече от успоредно осъществяващите се процеси на задълбочаване и на разширяване на интеграцията. При повечето от държавите-членки на ЕС доминират процеси на силно изразена диференциация по отношение на политиките им, отколкото характерната диференциация за **„Многоскоростна Европа”** и **„Европа на картата”**.

Изведени са вътрешните и външните фактори, допринасящи за развитието на процеса на диференциация в ЕС през последното десетилетие. В основата на всички вътрешни фактори, влияещи върху дестабилизацията на ЕС от самото му създаване, стои **многообразието** от държави, които във времето се присъединяват към него. ЕС обединява страни с различна степен на икономическо, политическо и социално развитие, което е съчетано с голямо културно многообразие.

Външните фактори, оказващи негативно въздействие върху ЕС и допринасящи за засилването на процесите на диференциация, намират изразение в **различни по своя вид кризи** – икономически, политически, културни и др. Предизвикателствата за стабилността на обединена Европа през

XXI век , идващи извън пределите на ЕС са: **Глобалната финансова криза, Украинската криза, европейска мигрантска криза.**

В края на втора глава е предложена адаптирана методология на един от успешните композитни индекси за измерване на степента на интеграция на страните-членки на ЕС, изграден от Йорг Конинг. Чрез този индекс Йорг Конинг разглежда различното ниво на протичане на интеграционните процеси в 14 от страните-членки на ЕС (Великобритания, Ирландия, Белгия, Франция, Нидерландия, Испания, Австрия, Германия, Швеция, Португалия, Финландия, Италия, Дания и Гърция) през периода 1999 г. - 2010 г. Той изключва от своя анализ Люксембург, заради екстремно високите ѝ стойности за определени показатели.

В основата на индекса на Йорг Конинг стоят 25 отделни променливи в четири отделни групи: ЕС на единния пазар, ЕС хомогенност, ЕС симетрия и ЕС съответствие. (вж. Таблица 4.)

Таблица 4.

Показатели за измерване на степента на интеграция на страните-членки на ЕС спрямо индекса на Йорг Конинг

Наименование на подиндексите и съставлящите ги групи индикатори		Описание на индикаторите	
ЕС на единния пазар	ЕС значимост	Търговия със стоки	Вътрешноевропейска търговия със стоки % от общия дял на експорта и импорта на стоки.
		Търговия с услуги	Вътрешноевропейска търговия с услуги % от общия дял на експорта и импорта на услуги.
		Движение на капитал	Вътрешноевропейски запас от капитал (входящи и изходящи потоци) % от всички запаси от капитал.
		Трудова миграция	Размер на европейските служители като процент от общият дял на чуждестранните служители.
	ЕС отвореност	Търговия със стоки	Вътрешноевропейска търговия със стоки % от БВП.
		Търговия с услуги	Вътрешноевропейска търговия с услуги % от БВП.
		Движение на капитал	Вътрешноевропейски запас от капитал (входящи и изходящи) % от БВП.
		Трудова миграция	Размер на европейските служители като процент от общият дял на служителите (чуждестранни и национални).

ЕС хомогенност		Доход на глава от населението	Реален БВП на глава от населението по текущи цени (2005=100, в ППС) спрямо съответната стойност за ЕС.
		Паритет на покупателната способност	Паритет на покупателна способност спрямо съответната средна стойност за ЕС.
		Разходи за труд	Разходи за заплати на час (в ППС, за производствения сектор и за дружества с 10 или повече служители) спрямо съответната средна стойност за ЕС.
		Дългосрочни лихвени проценти	Дългосрочни лихвени проценти по критериите от Маастрихт (10-годишни държавни облигации) спрямо съответната средна стойност за ЕС.
		Държавен дълг	Държавен дълг като процент от БВП спрямо съответната средна стойност за ЕС.
		Данък върху потреблението	Данъчната ставка върху потреблението спрямо съответната средна стойност за ЕС.
		Данък върху капитала	Данъчна ставка върху капитала спрямо съответната средна стойност за ЕС.
ЕС симетрия		Икономически растеж	Реално БВП по текущи цени (2005) процентно изменение спрямо предходния период в двойка корелация спрямо съответната средна стойност за ЕС за предходните 5 години (20 тримесечия).
		Инфлация	Хармонизиран индекс на потребителските цени (ХИПС) процентно изменение спрямо предходния период в корелация със съответната средна стойност за ЕС за последните 5 години (20 тримесечия).
		Изменение на безработицата	Коефициентът на безработица в корелация спрямо съответната средна стойност за ЕС за предходните 5 години (20 тримесечия).
		Нетно получени заеми от правителството	Нетни заеми на правителството като процент от БВП в корелация със съответната средна стойност за ЕС за предходните 5 години.
ЕС съответствие	Участие в ЕС	Членство в ИПС (Икономически и паричен съюз)	Страните в еврозоната получават стойност 100. Страните включени към Механизма на валутен курс II получават стойност 50, а страните с плаващи валутни курсове – 0.
		Членство в Шенген	Страните от Шенгенското пространство получават стойност от 100, а страните извън, съответно 0.

ЕС изпълнение	Процедури за нарушение	Процедури по нарушение срещу страните-членки на ЕС наложени от Европейската комисия (ЕК).
	Решения на Съда на Европейската общност: единен пазар	Брой завършени производства за нарушение на ЕС чрез присъда на Съда на Европейската общност (ЕО) в областта на единния пазар на ЕС: свободно движение на услуги, стоки, капитал и хора.
	Решения на Съда на Европейската общност: защита на околната среда и на потребителите	Брой завършени производства за нарушения на ЕС чрез присъда на Съда на Европейските общности (ЕО) в областта на околната среда и защитата на потребителите.
	Решения на Съда на Европейската общност: други сектори	Брой завършени производства за нарушения на ЕС чрез присъда на Съда на Европейските общности (ЕО) в останалите сектори: социална политика, фискална политика, дружествено право, транспорт, селско стопанство, риболов, енергетика и др.

За изготвянето на композитния индекс Йорг Конинг извършва нормализиране на отделните променливи с помощта на изведени от него формули за всеки отделен подиндекс на европейската интеграция. Следващата стъпка е свързана с претеглянето на всяка една от променливите спрямо статистическата им значимост по отношение на европейската интеграция. Това се случва с помощта на *факторния анализ* и в частност *метода на главните компоненти*.

На базата на основните моменти от използваната от Йорг Конинг методика, автора предлага следната, адаптирана методологическа рамка за изготвяне на индекс на европейската интеграция. Индексът на ЕС обхваща три основни групи индикатори - *интеграция „пазар пазар“*, *„монетарна“ интеграция*, *интеграция „сближаване“*, и обхваща общо 15 променливи (вж. Таблица 5.). От предложения индекс е изключено единствено отчитането на политическата и институционалната интеграция, тъй като на тях бе отделено специално внимание в по-горе направения анализ.

Таблица 5.

Показатели за измерване на степента на интеграция на страните-членки на ЕС

Наименование на подиндексите и съставляващите ги групи индикатори		Описание на индикаторите
Интеграция „Общ пазар“	Търговия със стоки	Вътрешноевропейска търговия със стоки % от общия дял на експорта и импорта на стоки.
		Вътрешноевропейска търговия със стоки % от БВП.
	Търговия с услуги	Вътрешноевропейска търговия с услуги % от общия дял на експорта и импорта на услуги.
		Вътрешноевропейска търговия с услуги % от БВП.
	Мобилност на капитала	Вътрешноевропейски запас от капитал (входящи и изходящи потоци) % от всички запаси от капитал.
		Вътрешноевропейски запас от капитал (входящи и изходящи) % от БВП.
„Монетарна“ интеграция	Инфлация	Хармонизиран индекс на потребителските цени (ХИПЦ) годишна скорост на промяна в %.
	Външен дълг	Брутен държавен дълг като процент от БВП.
	Бюджетен дефицит	Правителствен бюджетен дефицит като процент от БВП.
	Дългосрочни лихвени проценти	Дългосрочните лихвени проценти – доходност на държавни облигации с матуритет 10 години (Маастрихтски критерии).
Интеграция „Сближаване“	БВП на глава от населението	Реалният БВП на глава от населението по текущи цени (индекс ЕС28=100, в ППС).
	Производителност на труда	Производителността на труда на един зает за отработен час (индекс ЕС28=100)
	Заети	Заети (15 г.-65 г.) като процент от активното население на същата възраст.
	Завършили висше образование	Население на възраст 15-65 години завършили висше образование (ниво 5-6) като процент от населението на същата възраст.
	Разходи за НИРД	Общо разходи за НИРД сектора като % от БВП.

Нормализирането на всеки един от петнадесетте параметъра от Таблица 5. са изведени с помощта на формулата, използвана при изграждането на индекса за глобализация (Vujačović, 2010):

$$I_{ст.} = \frac{X_{\text{страната}} - \min x \text{ от всички страни}}{\max x \text{ от всички страни} - \min x \text{ от всички страни}}$$

Където,

X страната – даден параметър за страната през разглежданата година

min. x – минималната стойност на даденият параметър от всички държави-членки на ЕС през разглежданата година

max x - максимална стойност на дадения параметър от всички държави-членки на ЕС през разглежданата година.

За параметрите с отрицателна конюнктура - инфлация, външен дълг, дефицит, безработица, използваната формула има следния вид:

$$I_{ст.} = \frac{X_{\text{страната}} - \max x \text{ от всички страни}}{\min x \text{ от всички страни} - \max x \text{ от всички страни}}$$

Методът, който авторът използва за определяне на статистическата значимост на всеки от петнадесетте индикатора по отношение на европейската интеграция, което се извършва отново, както и при Йорг Конинг, с помощта на **факторния анализ** и в частност **метода на главните компоненти**.

Изследването обхваща двадесет и четири¹ от 28-те членки на ЕС и е съсредоточено във времевия диапазон от 2004 г. до 2012 г. Избраните източници на данните са следните центрове за статистически данни: UNCTAD, UN Comtrade, Eurostat.

¹ Люксембург не влиза в изчисленията, защото при по-голяма част от показателите за измерване на интеграцията тя регистрира екстремни стойности. Хърватия също е изключена от изследването, тъй като в разглеждания от нас период тя още не е пълноправна членка на ЕС. Естония не разполага с дългови ценни книжа и респективно липсват данни за определяне на дългосрочните лихвени проценти. За Белгия липсват данни относно капиталовите потоци в периода от 2004 г. до 2007 г. включително. Въпреки това и четирите държави са включени като страни-партньори на останалите 24 членки на ЕС.

За изследване на диференциацията между страните-членки на ЕС е използван йерархичен клъстерен анализ на базата на стандартизираните променливи, включени при изчисляването на индекса на европейска интеграция.

Важен момент при изграждането на индекса на европейска интеграция е проверката на валидността на избраните показатели. За тази цел са използвани два от най-често използваните тестове за проверка, които и Конинг използва в своето изследване – индекса КМО (Кайзер-Майер-Олкин) и теста на Бартлет за сферичност.

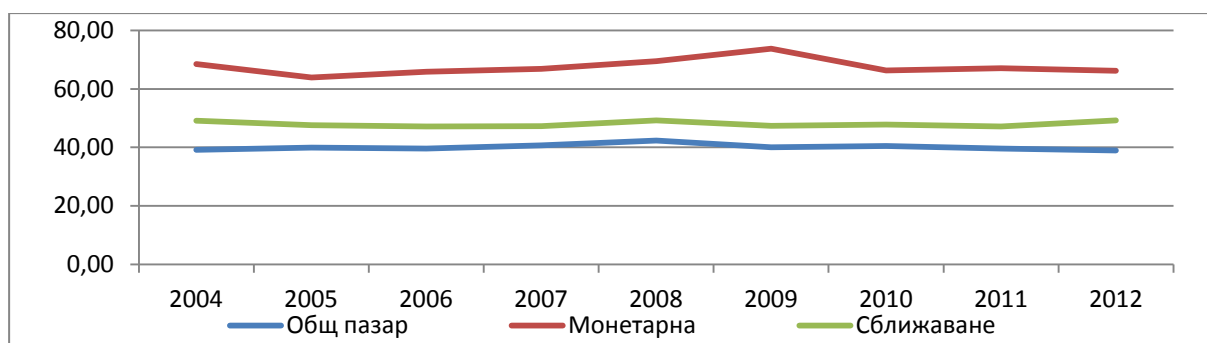
За проверката до каква степен в резултат на факторния анализ, разпределението на отделните параметри от статистическа гледна точка съвпада с групирането, което автора прави в трите основни подиндекса – „общ пазар“, „монетарна“ интеграция и „сближаване“, са използвани два основни подхода: тестът на сипея на Р. Кетел и методът на Кайзер-Гутман, по-известен като K1. Независимо от факта, че статистическите измерения не съвпадат изцяло с теоретичните, общите резултатите от анализа са задоволителни и това позволява поставените наименования на трите основни подиндекса на европейска интеграция да останат.

ГЛАВА ТРЕТА

ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРОЦЕСИТЕ НА ИНТЕГРАЦИЯ И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ В ЕС

Глава трета има изцяло емпиричен характер и представя апробация на предложената в глава втора методология за измерване на степента на интеграция на страните-членки на ЕС чрез изведеният композитен индекс на европейска интеграция.

На първо място са анализирани резултатите от трите отделни подиндекса, съставлящи индекса на европейска интеграция за периода от 2004 г. до 2012 г. като цяло за ЕС. Това е извършено чрез разглеждането на средното ниво, което имат подиндекса „общ пазар“, подиндекса „монетарна интеграция“ и подиндекса „сближаване“ за разглеждания период (вж. Фигура 2.).

Фигура 2. Развитие на трите основни аспекта (подиндекси) на индекса на европейска интеграция за периода от 2004 г. до 2012 г.

Източник: Изчисления на автора

Данните от фигурата показват незначителна динамика свързана с подиндексите „общ пазар” и „сближаване”. При „монетарна” интеграция световната икономическа и финансова криза и прерастването ѝ в европейска дългова криза водят до спад на напредъка в интеграционния процес. След разглеждането на общите моменти в трите основни подиндекса на европейска интеграция е направен анализ на резултатите за всеки един от тях поотделно за всяка от двадесет и четирите страни-членки на ЕС.

Подиндекса „общ пазар” обхваща трите основни свободи, характеризиращи общият пазар на ЕС, а резултатите за всяка отделна държава-членка на ЕС е видна на Таблица 6.

Таблица 6.

Резултати от подиндекса „общ пазар” за периода от 2004 г. до 2012 г. за двадесет и четири от държавите-членки на ЕС

	2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012	
	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки
Словакия	1	64,28	1	63,86	1	71,66	1	66,28	1	73,7	1	70,08	1	69,52	1	68,88	1	67,72
Чехия	2	60,12	3	59,33	2	61,88	2	63,01	2	65,9	2	61,02	2	63,44	3	60,90	3	59,37
Ирландия	3	58,29	2	60,42	5	50,55	11	45,81	3	58,1	3	56,67	5	54,13	5	54,62	4	57,42
Малта	4	56,68	4	56,51	7	49,80	5	50,46	6	54,7	7	47,51	3	61,38	2	62,35	2	62,47
Австрия	5	54,42	5	54,08	3	53,07	4	52,61	5	55,6	5	49,30	6	49,79	8	48,73	9	46,32
Словения	6	50,58	8	49,91	6	50,24	7	49,01	10	48,0	10	45,94	7	49,29	6	50,02	6	48,25
Полша	7	48,55	10	48,04	10	47,68	6	49,06	8	49,2	6	47,66	8	49,19	7	49,33	8	46,42
Нидерландия	8	48,24	7	50,20	8	48,85	8	48,76	7	49,4	13	42,03	12	40,47	12	39,23	12	37,93
Унгария	9	47,87	6	50,94	4	51,74	3	53,26	4	56,1	4	53,70	4	55,71	4	55,20	5	55,00
Португалия	10	45,82	9	48,75	9	48,46	9	48,27	12	46,3	11	45,89	10	45,43	10	46,79	10	45,20
България	11	39,53	11	41,28	11	42,57	12	44,46	9	48,7	8	46,96	11	43,25	11	41,79	11	40,24
Испания	12	36,08	13	36,89	16	34,70	15	36,92	15	38,2	16	34,08	18	32,19	18	31,40	17	30,04
Финландия	13	35,51	15	36,11	19	32,81	19	32,14	17	36,2	17	33,16	17	34,72	16	32,73	15	35,22
Литва	14	34,66	18	32,59	14	34,98	14	41,98	18	36,0	15	36,14	13	37,33	14	34,47	13	37,63
Кипър	15	33,87	12	36,92	12	42,36	10	47,61	13	41,6	12	42,65	14	36,87	17	31,52	20	25,43
Швеция	16	31,68	17	32,97	17	33,44	17	33,53	14	38,9	14	36,36	15	35,60	15	33,57	16	32,62
Дания	17	31,09	16	36,05	15	34,72	18	32,41	16	36,3	19	32,27	19	31,19	19	30,18	18	29,73
Латвия	18	28,07	19	30,72	18	32,86	16	33,87	19	33,5	18	33,10	16	35,42	13	35,85	14	35,77
Франция	19	24,51	20	25,03	20	24,99	21	26,08	20	27,9	20	26,65	20	27,89	20	26,99	19	26,17
Италия	20	22,35	22	21,19	22	18,65	20	27,86	22	22,9	22	22,07	21	23,53	22	21,43	22	19,84
Германия	21	21,44	21	21,49	21	21,35	22	22,97	21	24,6	21	24,01	22	22,69	21	22,76	21	24,37
Гърция	22	19,09	23	19,05	23	17,77	23	20,81	23	19,3	23	21,15	23	21,13	23	19,45	23	17,93
Великобритания	23	7,56	24	10,35	24	8,89	24	6,49	24	7,8	24	6,93	24	6,07	24	5,25	24	7,48
Румъния	-	-	14	36,17	13	37,76	13	44,45	11	47,4	9	46,73	9	46,36	9	47,35	7	46,87
ЕС-24		39,14		39,95		39,66		40,75		42,36		40,09		40,52		39,62		38,98

Източник: Изчисления на автора

Представените данни от таблицата, позволяват да се направи извода, че от по-малките страни-членки на ЕС показват по-голяма степен на интегрираност спрямо общия пазар, и в частност държавите-членки, присъединили се най-скоро към Съюза. През разглеждания период 2004-2012 г. последните полагат значителни усилия, насочени към интеграция в общия пазар на ЕС. От друга страна, голяма част от старите държави-членки и учредителки на Европейската общност за въглища и стомана представят едни от най-слабите резултати спрямо подиндекса „общ пазар“, в резултат на сравнително по-големите вътрешни пазари, с които разполагат. Тук ясно личи разграничението между „нови“ и „стари“ държави-членки, „периферия“ и „център“, или на по-зависими от икономическите връзки с останалите държави-членки на ЕС и по-малко зависими от тях.

Подиндексът „монетарна“ интеграция отчита степента на готовност за присъединяване към еврозоната на страните-членки на ЕС чрез: хармонизиран индекс на потребителските цени (ХИПС), дефицит в % БВП, външен дълг в % от БВП, дългосрочни лихвени проценти. Разликата е, че за по-ясна представа за степента на интегрираност на всички държави-членки на ЕС автора прилага тези променливи без зададените условия в Маастрихтския договор (вж. Таблица 7.).

Таблица 7.

Резултати от подиндекса „монетарна” интеграция за периода от 2004 г. до 2012 г. за двадесет и четирите държави-членки

	2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012	
	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки
Финландия	1	92,24	2	86,17	2	89,44	2	90,69	2	89,18	3	86,86	5	76,66	2	84,51	6	76,89
Дания	2	88,57	1	89,88	1	91,79	1	91,68	3	88,41	2	88,70	1	80,32	4	82,48	5	79,83
Ирландия	3	87,89	3	83,42	3	85,59	6	78,03	14	72,18	16	73,92	19	57,39	23	42,09	18	59,02
Литва	4	85,28	5	77,84	9	74,28	12	67,15	20	58,36	24	46,19	18	57,51	14	67,64	13	69,45
Швеция	5	82,29	4	81,60	4	83,65	3	86,14	1	89,37	1	89,66	3	79,00	1	88,65	1	92,83
Испания	6	77,99	7	74,07	6	76,69	4	79,63	9	75,35	10	79,03	10	74,28	20	57,90	22	51,07
Нидерландия	7	77,52	6	74,24	5	77,86	7	77,42	4	83,17	7	82,04	8	75,40	9	77,47	7	75,52
Чехия	8	74,35	9	72,10	8	74,53	8	74,93	11	74,11	5	84,45	2	79,32	5	82,31	4	80,01
Словения	9	73,97	8	73,06	7	75,87	9	72,96	7	78,35	4	84,58	4	77,35	13	68,64	8	74,35
Великобритания	10	73,16	13	62,49	12	66,33	17	61,97	13	72,45	17	73,46	16	62,83	17	62,84	21	52,95
Латвия	11	71,86	12	65,76	14	64,84	21	50,68	23	41,15	22	51,32	23	44,79	7	80,08	9	73,50
България	12	70,95	10	67,81	16	64,27	14	66,35	17	64,74	11	78,82	14	70,38	6	80,72	2	83,39
Германия	13	68,00	16	60,58	11	66,96	11	71,31	5	81,03	6	84,20	6	75,73	3	83,62	3	81,26
Франция	14	66,58	15	60,77	13	65,53	15	66,25	12	73,73	13	77,56	11	73,38	12	69,07	11	69,77
Австрия	15	64,14	14	61,33	15	64,80	13	66,91	10	74,83	12	77,62	13	72,91	10	74,29	12	69,47
Португалия	16	60,43	20	52,53	20	54,87	18	60,90	15	71,02	15	74,48	15	65,69	22	43,96	23	43,48
Кипър	17	60,42	17	55,99	10	67,25	5	78,63	6	78,86	8	81,98	9	75,30	16	64,04	19	57,22
Малта	18	59,17	19	54,03	18	59,42	16	66,16	16	66,04	14	77,43	12	73,01	11	73,48	10	72,92
Словакия	19	57,51	11	67,40	19	59,23	10	72,88	8	78,14	9	81,23	7	75,50	8	77,81	15	65,20
Италия	20	56,63	21	47,10	21	49,84	20	57,85	18	62,98	18	68,56	17	62,43	18	61,01	17	60,08
Полша	21	52,92	18	55,19	17	61,82	19	59,41	19	61,97	19	67,35	20	54,13	15	67,44	14	66,57
Гърция	22	41,62	23	36,60	23	39,97	23	42,19	21	49,19	23	51,16	24	35,41	24	7,20	24	17,86
Унгария	23	31,86	24	31,58	24	23,65	24	21,63	24	36,46	21	55,02	22	46,06	21	52,85	16	60,92
Румъния	-	-	22	42,59	22	44,27	22	44,04	22	46,56	20	56,36	21	47,62	19	59,81	20	57,09
ЕС-24		68,49		63,92		65,95		66,91		69,48		73,83		66,35		67,08		66,28

Източник: Изчисления на автора

Резултатите от таблицата показват, че голяма част от държавите от двете вълни на присъединяване 2004 г. и 2007 г. през последните години показват по-добри нива на подиндекса „монетарна” интеграция. Това обаче не означава, че те са подобрили нивото на включените в него основни индикатори, но те демонстрират значително по-добри нива от голяма част от страните от „центъра”, особено на фона на влошаващите се показатели при почти всички страни от еврозоната, и в частност спрямо Гърция, Испания, Италия, Португалия, Кипър и Ирландия.

Това от своя страна може да се тълкува като една по-добра интегрираност на страните от последните две вълни на разширяване на Съюза, която страните показват по показателите от подиндекса „монетарна” интеграция, за разлика от голяма част от държавите-членки на еврозоната.

Разгледан е и подиндекса „сближаване”, който до голяма степен може да отчете развитието на целенасочената политика, която ЕС води по сближаване между страните-членки на Общността (вж. Таблица 8).

Таблица 8.

Резултати от подиндекса „сближаване” за периода от 2004 г. до 2012 г. за двадесет и четирите държави-членки

	2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012	
	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки
Швеция	1	84,6	2	83,39	2	83,14	1	84,87	1	86,89	1	83,18	1	82,62	1	85,26	1	86,78
Дания	2	84,3	1	83,68	1	83,61	5	78,68	4	82,43	3	81,94	2	82,45	2	82,44	2	82,58
Финландия	3	82,2	3	81,42	4	79,67	2	82,44	2	85,13	2	82,31	3	80,61	3	82,29	3	81,19
Нидерландия	4	79,9	4	80,59	5	78,96	4	79,77	3	83,73	4	81,79	4	79,35	4	78,88	4	78,93
Ирландия	5	76,8	5	79,65	3	80,39	3	80,25	5	78,39	5	74,44	5	78,53	6	73,42	6	75,99
Великобритания	6	74,5	6	73,28	6	71,37	6	69,33	6	69,16	8	66,92	8	67,89	8	67,66	8	68,54
Германия	7	66,7	8	65,59	8	63,51	7	65,27	7	68,45	6	68,56	6	70,48	5	74,78	5	76,41
Франция	8	65,2	7	66,26	7	63,74	9	62,98	9	64,59	9	64,90	9	65,64	9	63,51	9	65,05
Австрия	9	63,9	9	64,35	9	61,81	8	63,42	8	66,84	7	67,20	7	69,08	7	68,67	7	73,66
Кипър	10	57,6	11	56,58	11	57,72	10	58,71	10	61,24	10	57,57	10	57,40	10	55,14	10	50,34
Испания	11	54,5	10	58,18	10	58,70	11	57,42	11	57,23	11	53,80	11	52,51	11	48,16	12	47,63
Словения	12	43,6	12	44,93	12	44,49	12	44,65	12	47,48	12	45,11	12	43,91	12	45,83	11	48,79
Гърция	13	42,2	13	41,24	13	42,02	14	39,38	14	41,97	14	40,18	14	36,43	17	27,26	22	25,55
Италия	14	39,8	14	41,22	14	39,47	13	40,06	13	43,17	13	41,19	13	42,70	13	37,49	14	40,32
Португалия	15	34,9	15	34,06	15	33,76	15	33,94	15	36,18	15	35,85	15	35,38	16	32,30	17	32,07
Чехия	16	32,5	16	32,63	17	31,30	17	33,33	16	34,61	16	34,74	16	34,36	14	36,74	13	40,83
Литва	17	31,2	17	32,60	16	31,89	16	33,55	17	34,36	17	27,20	18	27,72	15	32,85	15	36,69
Малта	18	24,4	18	25,00	20	22,73	19	22,72	19	24,63	18	25,05	17	30,46	18	27,21	16	32,28
Унгария	19	24,3	19	24,06	19	22,87	21	20,47	21	21,54	20	21,74	21	21,69	22	21,41	21	25,68
Латвия	20	21,8	20	23,40	18	26,05	18	27,30	18	28,73	22	19,51	22	19,59	21	23,91	20	28,52
Словакия	21	17,6	21	19,29	21	20,06	20	20,89	20	24,26	19	22,54	19	26,45	19	25,23	18	29,10
Полша	22	13,8	22	14,75	22	15,12	22	16,01	22	18,14	21	21,05	20	23,41	20	24,47	19	28,68
България	23	13,6	23	13,01	23	13,99	23	14,21	23	14,84	23	13,59	23	10,67	23	10,03	23	13,05
Румъния	24	-	24	3,99	24	5,24	24	5,52	24	7,83	24	6,93	24	8,58	24	8,37	24	12,85
ЕС-24		49,13		47,63		47,15		47,30		49,24		47,39		47,83		47,22		49,23

Източник: Изчисления на автора

Анализът на данните от таблицата показват, че конвергенцията между страните се случва със сравнително бавни темпове, независимо от усилията на държавите от последните две вълни на разширяване на ЕС през 2004 г. и 2007 г. Тук най-ясно проличава голямата разлика между развития „център” и слабо развитата „периферия”. Влошаването и при този показател в голяма част от страните е резултат от Световната икономическа криза от 2008 г.

В края на трета глава са анализирани резултатите на индекса на европейска интеграция за периода от 2004 г. до 2012 г. за всички 24 държави-членки на ЕС (вж. Таблица 9.). Данните в таблицата дават обща представа за процесите на интеграция, които протичат за всяка от двадесет и четирите държави-членки в разглеждания времеви отрязък. В челната шесторка с най-голям бал са Ирландия, Финландия, Швеция, Дания, Австрия и Нидерландия. Това не е учудващо, тъй като същите тези държави заемат основните десет позиции и в трите основни подиндекса – „общ пазар”, „монетарна” интеграция и „сближаване”, и демонстрират едни от най-високите резултати, свързани със степента на интеграция в ЕС.

Таблица 9.

Резултати от индекса на европейска интеграция за периода от 2004 г. до 2012 г. за двадесет и четирите държави-членки

	2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012	
	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки	Ранг	Точки
Ирландия	1	72,33	1	72,36	1	70,93	2	67,62	3	70,23	2	68,18	2	64,59	6	59,35	2	65,26
Нидерландия	2	67,86	4	66,54	3	67,97	1	68,32	1	72,09	3	68,09	3	64,33	3	64,11	4	63,19
Финландия	3	67,25	2	68,97	5	65,18	4	66,33	4	69,59	4	66,26	5	63,16	2	64,75	3	63,43
Дания	4	65,79	3	68,35	2	68,03	5	64,97	5	68,25	5	66,18	4	63,46	4	63,41	6	62,67
Швеция	5	64,82	5	65,25	4	65,53	3	66,97	2	71,33	1	68,35	1	64,81	1	67,21	1	68,45
Австрия	6	60,47	6	61,18	6	59,37	6	60,31	6	64,82	6	63,20	6	63,09	5	62,70	5	62,71
Испания	7	52,65	7	54,70	8	54,23	8	54,71	9	54,79	12	52,29	14	50,50	14	44,30	18	42,02
Словения	8	52,43	8	54,11	9	53,67	10	51,97	10	54,37	11	53,70	10	54,05	10	52,61	9	54,57
Чехия	9	51,24	9	52,16	10	52,03	9	52,32	12	53,70	10	54,29	7	55,84	8	56,04	8	56,74
Франция	10	50,63	10	51,24	11	50,32	12	50,60	11	54,26	9	54,33	12	53,93	11	51,49	11	51,98
Германия	11	50,48	11	49,70	12	49,26	11	51,54	8	56,49	8	56,44	8	54,54	7	57,87	7	58,57
Великобритания	12	49,82	13	48,28	13	47,94	14	45,60	14	49,30	14	47,54	16	44,32	15	43,81	17	42,64
Кипър	13	49,52	12	49,43	7	54,40	7	58,85	7	58,47	7	57,54	9	54,30	13	48,59	16	42,87
Португалия	14	44,16	16	43,65	15	43,80	15	44,51	15	47,16	15	47,45	15	46,42	20	40,27	20	39,52
Литва	15	43,64	15	45,45	16	42,63	16	43,39	18	40,13	22	34,29	20	38,46	17	41,45	13	44,69
Малта	16	43,35	20	36,19	17	40,72	17	41,40	16	43,70	16	43,84	13	52,01	12	50,68	10	52,78
Словакия	17	42,90	14	47,17	14	47,37	13	47,55	13	52,55	13	51,34	11	53,97	9	53,25	12	51,61
Италия	18	36,92	18	37,23	21	34,40	18	39,37	17	40,67	17	40,33	17	40,61	22	37,05	22	37,47
България	19	34,91	21	36,03	20	35,61	20	35,55	20	37,05	20	38,86	21	36,99	21	37,88	21	39,39
Полша	20	34,57	19	36,73	18	37,35	19	36,56	19	38,08	18	40,00	18	40,21	16	43,43	15	44,00
Унгария	21	34,48	23	35,33	22	33,34	23	32,30	21	36,38	19	39,80	19	39,96	19	40,96	14	44,60
Латвия	22	34,45	20	36,19	19	37,29	21	34,39	23	33,04	24	30,91	23	31,45	18	41,20	19	41,67
Гърция	23	33,63	22	35,40	23	32,90	22	33,38	22	35,95	21	35,91	24	30,65	24	19,79	24	20,98
Румъния	24	-	24	25,39	24	25,71	24	27,15	24	29,53	23	31,10	22	31,74	23	34,42	23	35,58
ЕС-24		49,49		49,04		48,75		48,99		51,33		50,43		49,72		49,03		49,47

Източник: Изчисления на автора

На първо място, резултатите от таблицата представят най-голямо редуциране на бала за процеса на европейска интеграция при четири от старите страни-членки на ЕС: Испания, Португалия, Италия, Великобритания и Гърция. Това се дължат на икономическата и финансова криза, която засегна в най-голяма степен горепосочените държави.

На второ място, разкриват положителната насока на процеса на интеграция, който е генериран при част от бившите социалистически страни и настоящи членки на ЕС през разглеждания от нас период. Измежду тях няколко държави се открояват със значителен ръст на стойностите, охарактеризиращи процеса на европейска интеграция: Малта, Словакия, Унгария и Полша.

След като е установено, че между двадесет и четирите страни-членки на ЕС все още съществуват значителни разлики в степента на интеграция, изследването се насочва към проверката на възможността за протичане на процеси на диференциация в ЕС за същия период. Това е направено с помощта на йерархичния клъстерен анализ по метода на Уард за всяка отделна година от деветте и нормализираните данни, които са използвани за съставянето на индекса на европейска интеграция.

Това, което показват резултатите от клъстерния анализ за периода от 2004 г. до 2012 г. е, че ЕС (и в частност двадесет и четирите страни-членки) не е станал по-хомогенен, а напротив, той е значително по-хетерогенен. Ако през 2004 г. са съществували три сравнително обособени групи, характеризиращи се с ниско евклидово разстояние помежду си, то през 2012 г. групите са значително по-нехомогенни.

Независимо от целенасочените действия за по-бърза интеграция на страните от последните две вълни на присъединяване през 2004 г. и 2007 г., разстоянието между тях като „периферни” държави и страните от „центъра” се запазва, и дори през последните две години от разглеждания период видимо се увеличава.

Почти през целия период в отделен клъстер попадат същите тези държави, които се позиционират най-горе в таблицата на индекса на европейска интеграция и на съставлящите го три подиндекса - Дания, Швеция, Нидерландия,

Финландия, Ирландия, Австрия, Франция и Германия. Те могат да бъдат разглеждани като „център” или „ядро” на интеграционния процес.

В друг клъстер, който е представен като „периферия”, попадат основно страните-членки от последните две вълни на разширяване на ЕС. За разлика от „ядрото”, при периферията се наблюдава сравнително усилване на еднородността. На първо място, това е свързано с факта, че в началото през 2004 г. в този клъстер се наблюдават три обособени групи от страни, а след 2008 г. техният брой е редуциран до 2. Другият момент, който може да се тълкува като усилване на хомогенността е по-малкото евклидово разстояние между страните от този клъстер.

Интересно движение от единия спрямо другият клъстер показват през целия период и две от по-старите държави-членки на ЕС – Гърция и Италия (вж. Приложение 12). Независимо от мястото, което заемат – в единия или другия клъстер, Италия и Гърция демонстрират значително разстояние между тях и останалите страни от съответната група и дори можем да ги разглеждаме като самостоятелно обособена група. Това са именно двете „стари” членки на ЕС, които бяха най-засегнати от икономическата криза, така че това им движение и отделяне от групите не е изненадващо.

Резултатите могат да тълкувани като превес на процеса на диференциация пред този на интеграция. Това се дължи на усиления хетерогенност между държавите-членки и сформирането на все повече групи от държави. Не можем да не бъде отчетен и факта, че за периода от 2004 г. до 2012 г. се наблюдават и едни основни, трайно оформени групи от държави, показващи сравнителна еднородност, които ясно можем да обособим като „център” и „периферия”, между които разстоянието през годините се увеличава, вместо да намалява.

В тази връзка са изведени възможни перспективи пред процесите на интеграция и диференциация в ЕС. През годините след 2012-та ЕС е подложен на още повече вътрешни и външни дестабилизационни фактори. Продължаващото високо ниво на дефицит и растящия външен дълг, които продължават да поддържат Гърция, Испания, Португалия и Италия, и

прерастването на тези проблеми в Гърция в криза през 2015 г., ще допринесат за дестабилизацията на ЕС и за засилване на хетерогенността му. Възможно е именно тези страни да образуват **нова група (кълъстер)**, който да бъде разглеждан като **„периферия“**, която ясно да се разграничава от „центъра“ и от страните от последните две вълни на присъединяване, сформирали първата „периферия“.

Разразилият се **конфликт с Русия** ще окаже в някаква степен отрицателно въздействие върху икономиките на всички държави-членки на ЕС. Това е съчетано с опасността за енергийната сигурност на целия ЕС. Най-засегнати от конфликта с Русия ще бъдат държавите-членки, поддържащи тесни външноикономически връзки с Русия. Основно това са Литва, Латвия, Естония, Словакия, Словения, Полша, Унгария, Чехия, България, Румъния и от части Германия. Всичко това, на първо място, ще допринесе още повече **за засилване на различията между „центъра“ и „периферията“** в ЕС. На второ място, за страните от „периферията“ силата на негативното влияние, което конфликта в Украйна ще окаже, е с различна степен, което може да доведе до засилване на нееднородността и в този кълъстер от държави-членки на ЕС.

Допълнителен тласък за диференциацията на страните-членки на ЕС ще даде разрасналата се европейска мигрантска криза. А излизането на Великобритания може да се тълкува като първата стъпка към прерастването на процесите на диференциация в процеси на дезинтеграция. Brexit може да е отправна точка за развитието на „ефект на доминото“, в резултат на което и други държави-членки да последват примера на Великобритания и да излязат от ЕС.

В резултат на всички тези външни и вътрешни фактори, съчетани със световната финансова и икономическа криза и европейската дългова криза, можем да очакваме дестабилизацията на целия ЕС и усилване на процесите на диференциация, отслабване на „центъра“ и „периферията“, което да доведе до сформирането на нови групи от страни-членки на ЕС.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключителната част на разработката са обобщени основните моменти, които могат да бъдат изведени в резултат от изложените концептуални съждения и емпиричен анализ. Отчетена е степента до която така представеното изложение и изводи в резултат от аналитичната част на разработката, свидетелстват за изпълнението на поставените цел и задачи, както и за доказването на изследователската теза.

IV. НАСОКИ ЗА БЪДЕЩА ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА РАБОТА

При бъдеща изследователска работа е възможно да бъде разширен времевият обхват на изследване на степента на интеграция в ЕС, което би позволило открояването на тенденции относно процесите на интеграция и диференциация в Общността.

Също така изготвената методология за измерване степента на интеграция може да бъде адаптирана и приложена спрямо други регионални интеграционни обединения от международното икономическо пространство.

V. СПРАВКА ЗА ПРИНОСНИТЕ МОМЕНТИ

1. Извършена е систематизация на теориите и е изградена теоретична рамка за изследване на динамиката в развитието на процесите на интеграция и диференциация в рамките на ЕС.

2. Изграден е адаптиран индекс на европейска интеграция за измерване на степента на интеграция, която отделните страни-членки на ЕС имат.

3. Направен е йерархичен клъстерен анализ на страните членки и са обособени групи от държави, част от тях, образуващи „център”, а останалата част – „периферия” в рамките на Европейския съюз.

VI. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

от Даниела Тинкова Трифонова

Във връзка с провеждането на процедура за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност „Световно стопанство и международни икономически отношения“ декларирам:

1. Резултатите и приносите в дисертационния труд на тема „Изследване на процесите на интеграция и диференциация в Европейския съюз“ са оригинални и не са взимствани от изследвания и публикации, в които авторът няма участия.
2. Представената от автора информация във вид на копия на документи и публикации, лично съставени справки и др. съответства на обективната истина.
3. Резултатите, които са получени, описани и/или публикувани от други автори, са надлежно и подробно цитирани в библиографията.

гр. Свищов

Декларатор:.....
/Даниела Трифонова/

VII. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

I. Статии:

1. **Трифенова, Д.** Анализ на външноикономическите връзки на страните – бивши членки на СИБ и настоящи членки на ЕС // *Годишен алманах „Научни изследвания на докторанти”*, 10, 2015, Свищов, с. 451-464 ISSN 1313-6542
2. **Трифенова, Д.** Процесът на диференциация в международното икономическо пространство // *Проблеми на регионалната интеграция и международен бизнес (Сборник с научни разработки)*, 2016, Свищов, с. 49-60, ISBN 978-954-23-1172-0.
3. **Трифенова, Д.** Анализ на външнотърговските връзки на бившите социалистически държави и настоящи членки на ЕС // *Годишен алманах научни изследвания на докторанти*, 11, 2016, с. 485-496, ISSN 1313-6542

II. Доклади:

1. **Трифенова, Д.** Вътрешносистемни и въшносистемни връзки на регионалните интеграционни обединения // *Научни трудове на Русенски университет*, том 54, 2015, с. 140-144, ISSN 1311-3321
2. **Трифенова, Д.** Процеси на диференциация и дезинтеграция в съвременното международно икономическо пространство // *Предизвикателства пред международния бизнес (Сборник с доклади на докторанти)*, 2015, Свищов, с. 37-45, ISBN 978-619-00-407-3
3. **Трифенова, Д.** Анализ на външнотърговската обвързаност на бившите членки на СИБ и настоящи членки на ЕС с Руската федерация // *Глобални предизвикателства пред международния бизнес: 20 юбилейна международна научно-практическа конференция (Сборник с доклади)*, 2016, Свищов, с. 108-115, ISBN: 978-954-23-1131-7.
4. **Трифенова, Д.** Процес на диференциация между страните – същност и теории // *Научни трудове на Русенски университет*, том 55, 2016, с. 110-114, ISSN 1311-3321